

Arról is leveleznek, hogy „*Venus nyavalái*” műképpen kell megelőzni s elkerülni.

Szűnes, érdekes olvasmány Szalai Anna monográfiája. És a folytatás? Érdemes lenne tovább folytatni ezzel a módszerrel. Ha nem is teljes szélességében, legalábbis Horvát etimológiai agyrémeinek ismertetésével. Amelyekről Kazinczy azt írta: alig mer leereszkedni Horvát könyvének „*eltrémtű, elszédűtő homályába*”.

Vargha Balázs

KÉT BÍRÁLAT EGY KÖNYVRŐL

Asbóth János: *Álmok álmodója*
A bevezető tanulmányt Németh G. Béla írta.
A szöveget gondozta Bundula István
és Kovács Zoltán
Szépirodalmi, 1990. 213 oldal, 60 Ft

I

ÉRETLENSÉGÜNK ISKOLÁJA

W. Gombrowicz szellemének

Alkonyati gondolat: tán nem más a magyar regényvilág, mint soktűkű címek laza sorozata, sötétben izzó rejtély, valamely nem földi üzenet, nagyobb tudás ígérletét hordozza mindahány, álomi szellemvilág, melynek homlokzatán sorsmutató mondatok tündökölnek: KÖDKÉPEK A KEDÉLY LÁTHATÁRÁN, A SZÍV ÖRVÉNYEI, A LÉLEKIDOMÁR, A JÖVŐ SZÁZAD REGÉNYE, HAZAI REJTELMEK. Varázslatos füzér ez, zsongító csabítánc, mely felcsigáz, de olykor kielégítetlenül hagy. A magyar regénytörténet: hatalmas térfogatú életművek (Kemény, Jókai, Mikszáth, Krúdy, Móricz) makulátlan, összefüggő remekmű nélküli raktára, roppant könyvhegy, melyből hiányzik a mindent maga köré szervező, mindennek valódi alapot adó főmű. Más nézőpontból: egyes, elszigetelten álló remeklések, „főművek”, epikai koronák az életmű udvartartása nélkül (itt Ottlik regénye és Konrád A LÁTOGATÓ-ja lehetne a min-

tapélda). Ebben a felfogásban a magyar regénynek nincsen története, csak eseményei vannak. Ilyen esemény az ÁLMOK ÁLMODÓJA is. Az egyik legszebb, legtöbbet sejtető magyar regénycím, kései, öregkori cím a szó szellemi értelmében, az élet hanyatlókori, őszi szűneit viseli, annak ellenére, hogy megalkotója csak harmincegy éves volt keletkezésekor, 1876-ban. Az első és mindmáig egyetlen kiadás kortársaiban semmiféle visszhangot nem keltett, úgy látszik, most, 1990-ben találta meg a saját korát, hisz jól tudjuk, hogy évek óta befolyásos irodalmárok ütökos favoritja volt. Ama századvég talán legfontosabb szellemi megjelenítése mostani századunk végén látszik megjelenni hazáját. Igaz volna tehát a könyv előszavát író Németh G. Béla megjelölése, miszerint Asbóth egy korarérett nemzedék fontos képviselője, regénye pedig éppen e korarérettségnek igen értékes ábrázolása? „*A korarérettség viszonylagos valami*” – írja a kiváló irodalomtörténész, ami, gondolom, annyit jelent, hogy megfelelő kündülőpont, de csak akkor, ha számot vetünk összes mellékfogalmával, az érettséggel, illetve az éretlenséggel. Németh G. mintha túlságosan is engedte volna, hogy a regény kétségkívül szuggesztív hatása diadalmaskodjék elemzése gondolatmenetén, a könyv sugalmazta végeredményből indul ki, pontosabban abból a hangulatból, amely a regényt író és önmaga alteregóját főhősében, Darvady Zoltánban megteremtő Asbóthon uralkodott a mondatok fogalmazása közben. Így az analízis voltaképpen a mű intenciójára, megcélzott hatására vonatkozik, nem pedig a formában megjelenő szellemi állapotokra. Igaz, e tévedés lehetősége nagyon is bele van építve a regénybe, nagyon is elképzelhető és érvényes befogadói magatartás ez: mindent elhisz Darvady-nak (és vele Asbóthnak), mindent elfogad tőlük distanciátlanul, mivel – és ez rendkívül fontos mozzanat – magából a regényből hiányzik a távolságtartás, megvan benne a „távlat csalása” (éppen ezt iktatta ki Flaubert radikálisan az ÉRZELMEK ISKOLÁJA-ból), szinte leküzdhetetlen akadály ez minden egyes szám első személyben íródott regény számára. A hegeli széplélek regényformája ez, ama magabizós lélekállapoté, mely a világot pusztán saját látomásaként, önmaga által teremtettt érzelmű játéktérként éli át, amelyben minden tárgyiaság, történetiség, minden ember közti mozza-

nat csak a szubjektum látószögéből szemlélve eleven hatóerő (így válnak fantomossá a mellékszereplők), és amely minden más nézőpontot kizár és megsemmisít a formálás során. Ami így megjelenik, az látszólag valóban a koraérett szubjektum, valójában a koraérettség gőgje, az egyetlen jelen levő én mindent kioltó megszállottsága, lírai világteremtés ez, vagyis a legsúlyosabb elégtelenség a regényvilágban. Ekkor a koraérettség csak maszka, a kamaszkor legkedveltebb álarca, mely éppen az éretlenség elleplezésére hivatott. Az ALMOK ÁLMODÓJA az éretlenség kategóriája által az, ami, szellemi és irodalomtörténeti helye ezáltal jelölhető meg világosan: az első modern magyar regény. Megalkotásával Asbóth valami olyasmire vállalkozott, amire kora magyar regényformája a legteljesebb mértékben éretlen és elégtelen volt. Hiányai, éretlensége, elégtelensége teszik a mai befogadás számára modernné, tehát éppen azok a vonások, melyek saját korában befogadhatatlanná tették a művet. Az éretlenséget ma nem a regény forma-problémájaként, hiányosságként szemléljük, de a megjelenített szubjektum leglényegének véljük, az elégtelenség a magyar „felesleges ember” leküzdhetetlen vonása lesz, és ezzel a magyar élet és gondolkodás kriukájává, melankolikus gyászindulójává változtatjuk a könyvet. Asbóth könyve nemcsak befogadhatatlan, de folytathatatlan is volt a maga korában, a szakadékos forma és a szubjektum szélsőséges kiadása jó száz évvel később Nadas EMLÉKIRATOK KÖNYVÉ-ben szüli meg első gyermekeit. A forma elégtelenségének és a szubjektum éretlenségének egységét csak ma vagyunk képesek megteremteni a befogadás során. És ekkor tovább kell finomítanunk: nem maga a regényforma, de a befogadás formája modern Asbóth regényének olvasásakor, mikor az egyetlen, minden más nézőpontot kioltó formálást tükörrendszerre alakítjuk mai tapasztalatainkkal, és a könyv kettős hiányosságát eleven hatóerővé változtatjuk a regény olvasásakor. Így Asbóth könyvének éretlensége és elégtelensége mintha saját elégtelenségünk bírálata és leleplezése volna, profetikussá és modernné varázsoljuk a valójában avított és elégtelen regényformát, miközben megfélekedünk a korszak másik nagy epikai formájáról, a két Arany által tökéletesen kidolgozott, egyidejűleg több nézőpontot figye-

lembe vevő, különböző műfajokat és nyelveket radikális és karneváli módon elegyítő, már-már „posztmodern” verses regényről. Az ALMOK ÁLMODÓJA-nak mai olvasata így válik éretlenségünk iskolájává.

Közelebb lépve a könyvhöz, ismét Flaubert-t idézve megállapíthatjuk: tárgy a modern élet, színhelye – Velence. Itt mindkét mozzanat jelentős. Egyrészt Asbóth könyve *nem történelmi regény*, ez radikális elkülönülést jelent korabeli pályatársaitól, mindenekelőtt Jókaitól és Keménytől. A másik a színhely. Míg a francia mester számára nem lehetett kétséges, hogy Frédéric Moreau lézengéseinek színteréül saját hazája fővárosát tegye meg, addig a magyar írónak nyilvánvalóan le kellett mondania az éppen csak urbanizálódni kezdő, semmiképpen sem modern Budapest regénybeli ábrázolásáról. Íme, az első elégtelen motívum a könyvben: a magyar főhős Velencébe utaztatásával máris lehetetlenné vált a magyar világ megjelenítése, maradt az absztraktmód felfogott modern élet, az ugyancsak elvont, ködlovagként álmódózó főalak, valamint a festői díszletként, kultúrkulisszaként, vagyis megint absztraktmódként ábrázolt idegen város. Velence látszólag a legmegfelelőbb terep Darvady tárgyatlan képzelgéseinek, ugyanakkor ideális városzimbólum, melynek sorsa a főhős életpályájával párhuzamos: hajdani dicsőség, gazdagság és pompa, szellem és test egyidejű virágba szökkenése egykoron, ma pedig a pusztulás, az enyészet, az agónia eleven emlékműve. Késői város, melyben Darvady késői járókelőként bolyong. De míg Velencének valóban van története, jelene világosan magyarázható és megérthető múltjából, addig Darvady plasztikusan megrajzolt múlt nélkül, történet nélkül sodródik hajdan büszke paloták romjai között. Késértet már akkor, mielőtt valóságosan megszületett volna.

Ki ez a Darvady? Egy széplelkű, igen esztétikusan, rendkívül ornamentikusan darvadozó lézengő, a formátlanság lovagja, aki sem saját személyét, sem a világot nem képes artikulálni, aki látszólag mélyen átéli saját elégtelenségét, de ezért a megfoghatatlan „világot” okolja. A kallódó, csalódott, kiábrándult utazó, a világban vendégként jelen levő, magát örökösen annak érző, a tömeget, a nyárspolgárt, a sznobot megvető férfi az egyik legfontosabb alakja a XIX. századi epikának. Töké-

letesen kidolgozott nyugat-európai regényforma ez, melynek Asbóth korára már a főnők is megíratott (ÉRZELMEK ISKOLÁJA). A magyar regény történetében mindez teljesen ismeretlen. Asbóth műve nem magyar regény a szó szellemi értelmében, a magyar regényfejlődést figyelmen kívül hagyja, joggal, hisz pontosan érzékeli annak tárgyához nem felérő elégtelenségét, ugyanakkor a semmiből nyilvánvalóan képtelen megfelelő regényformát teremteni, így valami különös, átmeneti forma keletkezik, a „már nem” és a „még nem” bizonytalan határán. Még fontosnak tartja, hogy a főhős előtörténetét, rezignációjának okait megindokolja, ugyanakkor már megszünteti a fejlődésregény múltat és jelent egybeépítő szervezőségeit, megengedi, hogy Darvady szubjektuma partatlanul kiáradjon, és így, megjelenített múlt nélkül, fantomossá váljon, az elidegenedés rabszolgája legyen, anélkül hogy ennek átfogó ábrázolására érettek volna epikus eszközei. A regény ilyenkor fenyegetően „modernné” válik, kicsúszik megalkotója kezéből, de még él a konvenciók és követelmények üres és formális rendszere, és Asbóth kétségbeesetten észbe kap: egy megdöbbenően külsőleges cselekményelemmel (édesanyja halála) visszavezeti hőstét a korábban megvetett és már gúnnyal ostorozott magyar vidéki világba, mintegy bebeszélve olvasójának és önmagának, hogy a képzelgések, álmodozások kora lejárt, Darvadynek a magyar föld a valódi cselekvési terepuma, itt fogja megelni életének valódi céljait, itt, „ahonnan vétetett”. És megszólalhat a szózat a BÉNYÓ BÉNYÓ-ból: „*munkálkodó légy, nem panaszkodó!*”, csengjen bár éppoly végtelenül üresen, mint a végső AZ EMBER TRAGÉDIÁJA-ból. Ez a végső fegyverletétel szomorú művészi pillanat, teljes visszavonása minden korábbinak, öntudatlanul bár, de az elégtelenség és az éretlenség beismerése. Ugyanakkor az emberi éretlenség korábban megrajzolt kérdéskörének ideológikus megszüntetése is: az ifjúság nem emberi probléma többé, de pusztán életkori sajátosság, gyermekbetegség, melyen túl kell esni, nem szellemi jelenség, de biológiai faktum.

Ákár a szerelem. De mégis: a szerelmi kapcsolat ábrázolásában Asbóth kora magyar regényirodalmában elképesztően merész és ismeretlen utakra tévedt, a könyv 130–131. ol-

dalán például nem hagy kétséget afelől, hogy Irma és Darvady igenis szerettek ama velencei palazzóban, a jelenet hihetetlenül sűrű és rafinált nyelvi fokozásában még az orgazmus is ábrázolódik. Ez még jó sokáig példátlan a magyar regénytörténetben. De ha Darvady fantom, szerelme, Irma még inkább az. (Mivel csak keresztnévét ismerjük, nem tudok ellenállni, hogy a szellemi rokonság okán ne lássam el ironikusan a *Seidler* vezetéknevel...) Ismét azt érezzük, Irma voltaképpen nem létezik, csak Darvady képzeletében él. A hölgy vergődő hisztériája, szélsőségek és indokolhatatlan hirtelen döntések közt rángó alakja, kezelhetlensége egy dosztojevszkiji heroina öntudatlan vázlata. Ám az elégtelen regényformában mindez csak elégtelenül ábrázolható. A szenvedélyes szerelem, akár az ifjúság, csak a férfi fejlődésének fiziológiai stációja, nem emberi probléma. A bányász szótára Darvady úgy veti el korábbi szenvedélyes szerelmét, akár a Péterfy által jellemzett Jókai-féle erkölcsi kaucukember: „*életunt voltál, s gúnnyalad az emberek kicsinyes törekvéseit harminc éven át; egyszerre csak eszedbe jut: jobb volna más embernek lenni és más emberré lettél!*”.

Sajnos Asbóth is ezt, főhőse, Darvady Zoltán útját járta. Miután megírta regényét, radikálisan leszámolt szépirodai múltjával, tollát politikai célok szolgálatába állította. Munkálkodott, és nem panaszkodott, örökre eltemette magában a művészt, az európai dekadens embert, magyarmód küzdött és bízva bízott. Aztán, hatvanhat éves korában, teljesen elmagányosodva, képviselői mandátumáról lemondva, vidéki tanyáján kertészkedve és melázgatva érte a halál. Az idáig vezető út bizonyára megért volna még egy regényt. De Asbóth a regényírást is az ifjúság váltólázának éretlen jelenségei közé sorolta. Ez legalább olyan szomorú, mint regényének ideológikus vége; mert az ÁLMOR ÁLMODÓJA páratlan érzékenységgel, nyelvi eleganciájával és tömörséggel, a korban egyedülálló erotikájával és pszichológiai érdeklődésével az egyetlen jelentős kísérlet a magyar romanikus regény kikerülésére és a magánélet modern igényű ábrázolására, sikereivel és kudarcaival együtt a magyar regény elégtelenségének mélabús emlékműve. Érzelmek iskolája helyett éretlenségünk iskolája.

Bán Zoltán András

II

A KÖLTŐ ÉS A GRÜNDERZEIT

Felbolydult századvégünk ráirányította figyelmünket egy korábbi századvégre, az 1867 utáni lázas Gründerzeit időszakára. A magyar modernizálódás a reformkori nekifutás után, eredményeit tekintve a felemásra sikeredett 1848–49-es forradalmat és az 1850-es évek passzív rezisztenciáját követően a kiegyezés által kiszabott határok között indult meg rohamléptekkel. Ez a magyar óskapitalizmus korszaka. Fölkötő termelési mutatók, iparosítás, vasútéptérségi láz, bővülő kereskedelem, városiasodás. Megjelenik a nagyvállalkozó és a bankár, az egész élet egy nagy hangyaboly sűrűség-forgásává alakul át. A reformkor szép eszményeire, a nagy, önzetlen gesztusokra, a heroikus, tisztá erkölcsiség nemzetet fölemelő magasztos gondolatfűzéreire egyre kevesebben emlékeznek. „Nyomorúság, léhaság mindenfelé” – mondja Súlyom A JÓ HAZAFIAK (1872) című Toldy István-darabban. A modern élet csőrömpölése elnyom minden lágyabb futamot. Az idő és a tér megkezdzi máig tartó zsugorodását: „Milyen álom, milyen élet! / Hogy szorúlnak percbé évek!” – írja Vajda János a VASÚTON című versében. De nemcsak az idő természete változott meg, a modern ember képzeletvilága is teljesen átalakul. Még mindig Vajda: „Hegeink méhéből – kérde – / Hova lettek a tündérek? / Gnómok, rémek, gyöksórárnokok, / Óriások, tízelt hányók? / Szörnyekről már maholnap / Még a dajkák sem danolnak. / Emberek nyeregre fogták, / Nézzed – imhol lovagolják...”

Ahogy kitör a modernség, rögvést összeráncolódik néhány homlok. Ezt akartuk? Ez a modernség? De hiszen ez az új rend telj van erkölcstelenséggel! A reformkorban Kölcsey még kétely nélküli egységben mondja ki: „Haza és haladás”. BÚCSÚ AZ ORSZÁGGYŰLÉSI RENDERTŐL című beszédében kifejti, hogy kettős cél vezette a követeket: emelkedést adni az adózó népnek s a földbirtokot állandóbb és biztos alapra helyezni. A célok békés, törvényhozás útján való megvalósítását egyedülállónak nevezi, mert „máshol vérpatalok folytak” (mai nyelvújításban: „patalkvér”). Most azonban, amikor a haladás materiális alakot ölt, kiderül, hogy haza és haladás megbonthatatlan eszménye nagyon is megbontható: haza és ha-

ladás az erkölcs nevében reped ketté. Kemény Zsigmond már 1841-ben, a KORTESKEDÉS ÉS ELLENSZEREI című frásában fölveti a modern demokrácia legkényesebb kérdéseit. Szép szó az egyenlőség, csak hogy az emberek semmilyen tekintetben nem egyenlők. „...összeolvadhat az eszelyes és művelt honpolgár nézete s taktikája a nyers tömeg eszméivel és modorával, s ekként a társadalom célját, tudniillik a legnagyobb ászvegi közjólétet a bárgyú is ügy segítheti elő, mint a bölcs. De ily konjunktúrák felettérikán kerülnek elő” – töpreng Kemény Zsigmond, aki szerint a modern demokrácia és a haza szimbiózisa nem is olyan magától értetődő.

Mit tehet a gondolkodó és író ember ebben az új helyzetben? A reformkorban nemcsak haza és haladás eszméje esett egybe, de a költő és a politikus is megfér egy személyben. A költő egyszerre szolgálhatta a hazát és a haladást, mert mindkettő erkölcsös cél volt. Ahogy azonban haza és haladás fokozatosan szembekeült egymással, úgy hasadt ketté a költő és a politikus szerepe. Az írástudónak választania kellett: vagy az erkölcs és így a haza mellé áll, vagy a nyers modernséget választja, amely ebben a kezdetleges szakaszában sok erkölcstelen vonást mutatott. Az író – ha valóban komolyan végiggondolta hivatását – nem választhatott mást, mint a tiszta erkölcs eszményének képviseletét. Így viszont a haladás torz jelenségeit kritikusan kellett szemlélnie.

Keves olyan ember volt a múlt század második felében, aki annyira tisztán látta a magyar valóságot, mint Asbóth János. Nyugatiás műveltségével, írói tehetségével és éleslátású politikai elemzéseivel talán a legkiválóbb politikai gondolkodója volt az Eötvös halála utáni időknél. Zárkózott természete, tudásbeli fölénye, arisztokratikus mentalitása miatt azonban viszonylag rövid politikai pályafutás után személye feledésbe merült. Érdekes módon korunk újra fölfedezte gondolatvilágát, sőt egyre többet kerül szóba a neve a mai eszmei vitákban. Az újralfelfedezés egyik jele, hogy egyetlen regényét, az ÁLMOK ÁLMODÓJÁT 1990-ben újra kiadták. Németh G. Béla a regény elé írt bevezető tanulmányában azt írja, hogy „Asbóth regénye semmiféle korabeli visszhangot nem váltott ki”.

Vajon kelthet-e visszhangot ma Asbóth saját korában visszhangtalan regénye? Kelthetne, ha jó regény volna. Csakhogy nem az. Mint re-

gény alig olvasható. Mint eszmetörténeti érdekesség annál inkább. Ez a regény a magyar modernségellenes irodalom egyik kezdő darabja. A regény 1876-ban íródott, s a modern élet majd minden ellenszenves vonását föl sorolja. Rögtön a regény elején Asbóth rövid leírást ad a modern életéről, amely „nem egyéb, mint mindenkinek mindenki ellen folyó keserves harca, tele lázas haphódással, harc a nyomorult szükségért, nemielentért és becsületért, melyben magasztosra gondolni nincsen idő, nincsen hangulat, nincsen mód”. Az „ember embernek farkasa” klasszikus plautusi megfogalmazást mintegy kétszáz évvel a magyar Gründerzeit előtt Thomas Hobbes emelte be az újkori irodalomba. Asbóth regénye egyébként is átmenet a régi filozófiai traktátusok és a modern regény között. A regény főhőse, Darvady Zoltán azon kelet-európai bölcsek egyike, akik fölülről látják korukat és hazájukat, eszményeik vannak, melyek kifolyási lehetőségekre várnak. A modernséget kívülről szemlélő Darvady sztoikus alap hangú leírását adja kor örömtelen életének: „Régebben az emberek élvezni tudták magát a pusztán lélet is; örülni tudtak az életnek magában is, és ez volt a valódi életöröm. Ma a lét lázas versennyé fajult, melyben könyörtelenül letiporják az elmara dót.” A modern kor tönkretesz az ember szépre való vágyát és magát a szépet is. A modern ember – szükségletei minél teljesebb kielégítése végett – olyan hajszába kényszeríti magát, melynek vége az érzéketlenség minden neme sebb törekvése. Fölbukkan a modern utazó, a turista, aki elmegy Olaszországba, de „prostitúálja a műszát, s nem tudja, hogy valami kis idővel és valami kis pénzzel a műszától sem lehet megszerezni többet, mint amit ennyiert kaphat a nőtől: a sekély szívnek látszólag mindent, de valósággal semmi egyebet, mint egy kis izgalmat és gyorsan enyésző emléket”. Ezek után jogos a kérdés: „S hova haladunk, vajon? Félek, rettegek, iszonyodom, hogy maholnap élet helyett csak az életért való küzdelem, ember helyett csak gép fog létezni. A gépnek invázióját látom mindenütt, hódító elve tipor el mindenű.” Asbóth ezzel a modernség egyik legnagyobb büszkeségét, a modern tudományt veszi célba. A modern tudomány a természet leigázásának tervével lépett föl, eszköze a mindenható gép. Az ezért fizetett árat az író így látja: „Az oknak s a célnak tudata nélkül való pontoság lesz a tökély netovábbja, melyet elérhet az ember, az eszmény a gép, és ezt is elérni hiába törekszik.”

A modernség széttördeli és fölgyorsítja az életet. A szemlélődő életmód helyét az aktivista, mindig tevékeny életideál veszi át. Csak hogy a vágy megmarad az egészet átlátni. Asbóth szerint egyedül a költő és az államférfi képes a modern világot áttekinteni. „A modern élet hajhászalában csak a költő és az államférfi maradt meg olyannak, akinek részletet és egészet felöllelhetni adva van...” Sartre szerint az elidegenedés elől csak a színművész és a szerelmes menekülhet el, ők tudják az élet totalitását szubjektíven átélni, illetve helyreállítani. A poliükust véletlenül sem említi. Darvady Zoltán azonban a múlt század második felében Közép-Európában próbálja a modernséget megérteni. A regény főhőse, Darvady, miután költői ambíciói kudarcba fulladtak, beleveti magát a politikába, azt hívén, hogy „nagyobb hatalommal folytat-halom harcomat az igazért”. Az ezt követő pár oldal bámulatos tömörséggel írja le azt a konfliktust, amely költészetet és politika találkozása-kor keletkezik. A költő a megalkuvás nélküli igazságot keresi, a politika azonban más logika szerint működik. Amikor Darvady fölismeri, hogy a politikában sincs mit keresnie, kérdések zuhatagával villantja föl az őskapitalista politikai élet összes becsületességét: „Hova lett a lelkes hazafiság, az önzellen hazafiak számtalan-jai hova levének?... Nem láttunk-e egy rendszert, mely a mediokritásoknak és politikai kalandoroknak volt virágkora? Nem láttuk-e, hogy azok, akik az ország előtt az elvek családjának nagy harcjátskát üz-tek, békeken bujkáltak össze a színpalak közt, hogy osztozkodjanak azokban az üzletekben, melyek a haza felvirágoztatásának ügye alatt országos megvesztegetésül találattak fel?... Nem láttuk-e éveken át csaknem a szükségszerűségnek elkerülhetetlenségével nyilvánuló tény, hogy valahányszor új miniszter jött, akinek az ország valamely vidékén járszága volt, az a vidék, az a járszág vasutat kapott? Nem láttuk-e, hogy a becsületet a haszonlesés, a hazafiságot rideg önzés, kizűrés vágyát a kizűrés szom-ja, a tekintély tisztelést a hatalom előtt való hunyász-kodás váltotta fel? Ó, hogy az ijesztlő erkölcsi romlás oly hirtelen tudott meghonosodni és oly súlyosan tud-ta megingatni az egykor tündöklő magyar becsü-letet!” Asbóth bölcséleti szintre emelten fogal-mazta meg, hogy haza és haladás egysége a modernségben többé nem magától értetődő. Vajon mi az oka annak, hogy a haza és a hala-dás eszméje ilyen hamar, a kapitalizálódás kezdetén élesen szembekerülhetett egymás-

sal? A magyar nemzeti eszme fundamentumát a keresztényi erkölcs kozmikus világgépe adja. A legerkölcösebb rend a legjobb rend. Azért a legerkölcösebb, mert a legigazságosabb. Ez egyébként összhangban van az antik politikai gondolkodók elképzelésével, sokkal kevésbé a modern politikai gondolkodással, amely már nem juttat kitüntetett helyet a legjobb rend kérdésének. A modern politika eszménye a hatékonyság. A hatékony rend nem feltétlenül a legjobb rend. A baj még nagyobb, ha a rendszer nem is hatékony, vagyis nem igazából modern. Innentől kezdve minden összekeveredik: a botladozó haladás, hogy elrejtse igazi arcát, nemzedékek nevezni magát, az erkölcsi alapú kritika viszont ott is támadja a haladást, ahol csupán a modern hatékonyság akar megszületni.

Asbóth regénye az összekuszálódás előtti utolsó pillanatot ábrázolja, amikor haza és haladás ugyan már szembekerült egymással, de legalább önmagukkal még azonosak voltak. Ami ezután jött, az valóban költőt próbáló feladat volt. Ezzel a dilemmával viaskodott Ady Endre a századelőn és Babits a két háború között. Babits írja: „A kiváló költő gyakran konzervatívnak látszik, de valójában nem lehet konzervatív, még ha maga is hiszi magáról, hogy az. De viszont: a költő új ideált akar teremteni, és épp ezért nem lehet hűve a mai többség ideáljának: a nagy költő mindig ellenzéki... Nyen értelemben konzervatív és arisztokrata a művészet. Lehet tőle félteni egy politikai irány népszerűségét: nem lehet tőle félteni magát a haladást. A politikai irányok sohasem örökkévalók, és a művész túllát rajtuk. A politikai irányok idővel elveszítik varázsukat...” Asbóth és Babits ugyanazt mondja: a költő politizálhat ugyan, sőt politizáljon is, ha kell, de mindig az egyetemes szempontok nevében tegye azt. Asbóth János regénye azon frások közé tartozik, amelyek mindig a jövőben találhatnak visszhangra, mert a jelen soha nem érzi magára nézve érvényesnek. Ki tudja, szükség lesz-e arra, hogy valaki majd a jövőben fölébressze az álmok almodóját, hogy megkérdezze: van-e nemzet?, van-e haladás?

Lánczú András

A ROPPANT KARAVÁN

Michel Foucault: *Felügyelet és büntetés*
Fordította Fázsy Anikó, Csűrös Klára
Gondolat, 1990. 424 oldal, 196 Ft

Kosztolányi Dezső nagy költő volt. Ezt a különösebb bizonyításra nem szoruló tételt legyen szabad azzal illusztrálnom, hogy Foucault könyvét magyarul újraolvasva az ő sorai jutottak eszembe. „Térdelve, föltárt hassal, láncra kötve, / templomba, kórházakba, börtönökbe / lassan vonul a roppant karaván...”

Alighanem akkor sem tévednék nagyot, ha a francia tudós egész életművének motívójául választanám ezt a versrészletet. A szellemi rokonság átvélhet évtizedeken, műfajokon és kulturális távolságokon. Nos, valóban oly nagy-e ez a távolság?

„Soha nem írtam mást, mint fikciót” – mondta élete vége felé egy interjúban Michel Foucault. „De azért nem állítanám”, tette hozzá, „hogy ezek a fikciók kívüli vannak az igazságon. Azt hiszem, lehetséges a fikciót az igazságon belül működtetni, igazságeffektusokat vinni a fikciós diskurzusba, s ily módon elérni azt, hogy létrehozzon, »elő-állítson» valamit, ami korábban nem létezett, vagyis azt, amit fikcionalizálunk.» Fikcionalizáljuk a történelmet a politikai realitásból kiindulva, amely igazabb lesz, és valamely történelmi igazságból kiindulva »fikcionalizálunk» egy még nem létező politikát.” Miért mehökkentők ezek a mondatok? Nyilván azért, mert „komoly tudós” szájából hangzottak el. Márpedig az igazi történész, az igazi filozófus épp arról ismerszik meg, hogy távol tartja magától a fikcionalitás gyanúját és vádját. Ezt diktálja a diszciplína logikája. A diszciplínának pedig, állítja Foucault a FELÜGYELET ÉS BÜNTETÉS lapjain, a fegyelmező-normalizáló eljárásokkal szoros összhangban alakultak ki.

Foucault tehát, vállalva a fikcionalitást, vét az emberről szóló tudományok intézményi fegyelme ellen; ám ugyanazzal a gesztussal új igazságfogalom bevezetését is sugallja. Olyan igazságfogalomét, amely (főként Max Weber és Merleau-Ponty nyomán) az igazságkritériumokat a történelmet vallató individuum szituáltságának függvényében határozza meg. (Noha a szélsőséges relativizmustól is idegenkedik.) Foucault persze sohasem nyilvánította